

A romániai nyelvpolitikák értékelése

A *nyelvi demokrácia* viszonylag új fogalom. A nyelvi jogok aktivistái, a szociolingvisztika kutatói a nyelvi sokszínűség kezelésének milyenségére, illetve megőrzésére és a nemzetállami keretekbe való integrációjára használják ezt a fogalmat.¹ A fogalom arra az elképzelésre épül, mely szerint belső kapcsolat létezik egy demokratikus rendszer minősége és azon módok között, amelyek által ezek az államok képesek a nyelvi szempontból megosztott társadalom különböző szegmenseihez alkalmazkodni.

A nyelvi demokrácia minőségi elemzése akár az értékracionalitás szempontjából, akár sokkal instrumentálisabb (racionális jogszerű) lépések alapján végezhető el. Az első, az értékek racionalitása, a normatív politikai filozófiákból származó előírásokból indul ki, mely filozófiák arról az igazságos nyelvi rendről elmélkednek, amelynek a többnyelvű társadalmakban kellene érvényre jutnia.² A racionális instrumentális folyamat gyakorlatba ültetett nyelvpolitikai célok mértékét és formáit vizsgálja.³

1 Kontra Miklós: Nyelvi emberi jogi polémiák. *Korunk* 2004/11.; May, Stephen: *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Longman, London, 2001; May, Stephen: Language rights: Moving the debate forward. *Journal of Sociolinguistics* 2005/9, 319–347.; Paulston, Christina Bratt: Language Policies and Language Rights. *Annual Review of Anthropology* 26/1997, 73–85. Skutnabb-Kangas, Tove: Marvellous human rights rhetoric and grim realities: Language rights in education. *Journal of Language, Identity and Education* 2002/1.

2 Lásd Kymlicka, Will: *Politics in the Vernacular*. Oxford University Press, Oxford, 2001. és Kymlicka, Will – Patte, Alan: *Language Rights and Political Theory*. Oxford University Press, Oxford, 2003.

3 Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language Planning from Practice to Theory*. Multilingual Matters LTD, Clevedon, 1997.; Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: Language planning and policy in Europe. *Language planning and policy*. Multilingual Matters, Clevedon – Buffalo, 2005.; Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language planning and policy in Europe* Vol 1. *Hungary, Finland and Sweden*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon – Buffalo, NY, 2005.; Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language planning and policy in Europe*. Vol. 2. *The Czech Republic, the European*

Tanulmányunk tulajdonképpen analitikusabb jellegű, a többnyelvűségre vonatkozó nyelvpolitikák céljaiból indul ki úgy, ahogy azokat a román politikai osztály explicit vagy implicit módon felvállalta, és (kritikusan) követi annak gyakorlatba ültetési módozatait. Röviden: a nyelvi szintű politikai célok megvalósításának fokait vizsgálja.

Ez az analitikus folyamat különálló szintekből tevődik össze, a következőképpen:

- jogi forma;
- intézményi megvalósítás – intézményi gyakorlattá történő átalakítása;
- szociolingvisztikai hatás – a célcsoport nyelvi viselkedésének megváltozása;
- a domináns nyelvi ideológiákra gyakorolt hatások.

Elemzésünkben főképp az első két aspektussal fogunk foglalkozni.

A jogi forma elemzése

Ebben a tanulmányban a romániai kisebbségi nyelvhasználat standard jogait (a 2006-os évre vonatkozóan⁴) szeretnénk nemzetközi kontextusban és általános fogalmakban felmérni anélkül, hogy az erre vonatkozó román jogszabályokat és rendelkezéseket elemeznénk (felsorolva a releváns paragrafusokat és egyezményeket).

A nyelvi jogokat két tengely mentén lehet elemezni. Egyrészt figyelembe kell vennünk ezen jogok használatának kiterjedését, másrészt a különböző beszédhelyzetekben a kisebbségi nyelvekhez rendelt funkciókat, amely helyzetekben az állam támogatja egy bizonyos nyelvi kód használatának szabályozását.

Ami a kisebbségi nyelvi jogok használatának kiterjedését illeti, két fő elvet különböztethetünk meg, amelyek alapján bizonyos nyelvi jogok gyakorolhatóak: a területileg és az egyénileg gyakorolt nyelvhasználati jog elve.⁵ A területi elv előírja a mennyiségi kritériumoktól függő nyelvhasználati jogok

Union, and Northern Ireland. Multilingual Matters, Clevedon – Buffalo, 2006.; Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: Language planning and policy in Europe. Vol. 3. The Baltic States, Ireland and Italy. Multilingual Matters, Clevedon, UK – Buffalo, NY, 2008.

4 A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának érvénybe lépése előtt.

5 May, Stephen: Language rights: Moving the debate forward. *Journal of Sociolinguistics*, 2005/9, 319–347.; McRae, KD: The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states. *International Journal of the Sociology of Language*, 1975/4, 33–54.; Paulston, Christina Bratt: Language Policies and Language Rights. *Annual Review of Anthropology*, 26/1997, 73–85.

megadását és támogatását, pontosabban az egy nyelvet beszélők meghatározott közigazgatási egységekbe való összevonását. Az *egyéni elv* nyelvi jogokat biztosít bizonyos személyeknek az állam teljes területén, valamely közigazgatási egységhez való tartozásuktól függetlenül. Az egyéni elv maga után vonja minden, az illető nyelvet beszélő személy számára a nyelvi státusz megadását, míg a területi elv egy területileg behatárolt adminisztrációs egység nyelvi státuszának biztosításával jár együtt, ami magában foglalja egy bizonyos nyelv sajátos használatát ezen az adminisztrációs területen belül.

Romániában a kisebbségek nyelvhasználati jogát mind az egyéni elv, mind a területi elv alapján biztosítják. Ennek értelmében, ami a tulajdonnevek használati jogát vagy az oktatás nyelvének megválasztási jogát illeti, amely a szülő (vagy a törvényes gyám) joga, azokat Románia egész területén érvényesíteni lehet, függetlenül az adminisztrációs egységhez tartozó, az illető nyelvet beszélő kérvényezők számától vagy méretétől.

Egy pontosítás szükséges: az a tény, hogy az adott kisebbségi nyelven való tanulási jogot egy bizonyos számú diák létezésétől teszik függővé, nem jelenti a személyi elv megsértését vagy helytelen alkalmazását, hanem egy olyan feltételt képez, melyet a korlátozott erőforrások minél hatékonyabb kezelése kényszerít ki (az oktatásra szánt költségvetés). Példának okáért, Bukarestben, annak ellenére, hogy a magyar nemzeti-ségűek száma (vagy azoké, akik magyar anyanyelvűnek vallják magukat) távol áll az összlakosság 1%-ának a számarányától, léteznek magyar tannyelvű osztályok. Ez azért lehetséges, mert az ezen a nyelven való oktatás megszervezésének feltétele, hogy az igénylők (függetlenül azok származásától vagy nyelvi affinitásuktól) száma elérje az oktatási rendszert adminisztrálók által meghatározott minimális létszámot.

Másrészt, a nyelvi jogoknak a közigazgatási intézményekben (a helyi vagy a központi közigazgatás decentralizált egységeiben) való használati jogát a területiség elve alapján oldották meg. Azokban a közigazgatási egységekben (falvak, községek, városok, municípiumok, megyék), amelyekben a nyelvi kisebbség számaránya eléri vagy meghaladja a 20%-ot (differenciáltan, a közigazgatási egységtől függően), bizonyos funkciókat rendeltek az adott kisebbség által beszélt nyelvhez.

A kisebbségi nyelvekhez rendelt funkciókat illetően a nyelvi tervezés általánosabb aspektusaiból, közelebbről a nyelvi státútum megtervezésének

dimenzióiból kell kiindulnunk⁶. A nyelvi tervezés mindenekelőtt egy olyan nyelvi kód kiválasztását foglalja magában, amely a hivatalos, nyilvános kommunikáció eszközévé válik. Bourdieu megfogalmazása alapján, az állam által kiválasztott és támogatott nyelvi kód válik a kommunikáció domináns eszközévé, vezető pozícióra törekszik a közigazgatási intézményekben való kommunikációban, és általában véve a nyilvános életben.⁷ Tény, hogy egy ilyen nyelv válik a közigazgatás és a törvénykezés, továbbá a közoktatás kommunikációs eszközévé, és törekszik a közszolgáltatások és a tömegkommunikáció dominálására. Tehát ez a nyelvi kód nem szorítkozik *stricto sensu* egy hivatalos nyelv funkcióira,⁸ általában véve nemcsak a közigazgatási ügyek kommunikációs eszköze, hanem arra törekszik, hogy a közszféra kommunikációs eszközévé váljon.⁹ Ilymódon, a funkciók tekintetében, a kisebbségi nyelvek olyan területekre szorulnak ki, amelyekbe az állam szabályozási hatalma nem tudott behatolni (magánélet, esetleg a vallásos élet stb.). Ebben a kontextusban az államok több opcióval rendelkeznek, ezen nyelvpolitikák körvonalazzák a nyelvi demokrácia formális értelemben vett értékelési skáláját. Ezek megpróbálhatják felgyorsítani a kisebbségi nyelv/nyelvek magánszférába való visszaszorítási folyamatát. Ebben a vonatkozásban megemlíthetjük a francia államnak a második világháborút követően alkalmazott nyelvpolitikáját az Elzászban beszélt német dialektussal kapcsolatban.¹⁰ Ezeket a politikákat *tiltó* politikáknak nevezhetjük. Az állam hozzárendelhet bizonyos funkciókat a kisebbségek által használt nyelvhez (nyelvekhez), lényegében megtartva a hivatalos nyelv és a kisebbségi nyelv funkciói közötti hangsúlyozott aszimmetriát. Ezeket a politikákat a továbbiakban a *nyelvi alkalmazkodás* politikáinak nevezzük. Harmadszor, az államok a saját területükön beszélt nyelvek funkciói között támogathat-

6 Cooper, Robert: *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press, New York, 1989. Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language Planning from Practice to Theory*. Multilingual Matters LTD, Clevedon, 1997. A nyelvi tervezésnek több dimenziója létezik: a státútum megtervezése, a szövegtest megtervezése (szókészlet) és a nyelvi akvizíció megtervezése.

7 Bourdieu, Pierre: The Economics of Linguistic Exchanges. *Social Sciences Information*, 1977, 645 – 668. Bourdieu, Pierre: *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Cambridge, 1991.

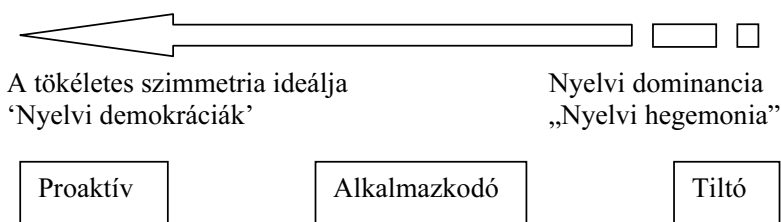
8 Lásd egy hivatalos nyelv egymást követő funkcióinak elemzését Fasold, W.: *The Sociolinguistics of Society*. Blackwell, Oxford U.K., Cambridge USA 1990.

9 Woolard, Kathryn A.: Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory, *American Ethnologist* 12/1985, 738–748.

10 Bister-Broosen, Helga – Willemyns, Roland: French-German Bilingual Education in Alsace, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 1998/1, 3–17.

ják a szimmetriát. Ezt a személyiség elve alapján tehetik meg (lásd a svájci háromnyelvűséget), vagy a területiség elve alapján, amire jó példa az Észak-Olaszországban lévő Bolzano tartományban a német nyelv speciális státusa. Az ehhez a típushoz tartozó nyelvpolitikákat a továbbiakban *proaktív* politikáknak nevezzük.

A proaktívnak és a nyelvi alkalmazkodásnak nevezett politikák olyan nyelvi tervezési folyamatokat jelölnek, amelyek ellenállnak a hivatalos nyelv(ek) hegemoniájának, és magukban foglalják a kisebbségi nyelvek funkció-előírányzó folyamatát (vagy, esetenként, ezek kodifikálását vagy használatuk megerősítését adott kommunikációs helyzetekben, amennyiben már használt nyelvek).

A posztkommunista Románia történelmében két időszakot különböztethetünk meg a kisebbségi nyelvpolitikák tekintetében. Egyrészt a kisebbségi nyelvek számára formálisan előírányzott vagy a használat alatt meghonosodott funkciók korlátozására vonatkozó törekvésekkel találkozunk.¹¹ Másrészt, 1996-tól kezdve, nyomon követhetünk egy olyan, a mai napig tartó változatlan törekvést, amely a nyelvi jogok területének kiszélesítésére, vagyis a kisebbségek által beszélt nyelvekhez törvény által hozzárendelt funkciók bővítésére irányul. Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy az egyértelmű és határozott jogszabályi törekvések ellenére, amelyek a kisebbségi nyelvek használati területének kiszélesítését lehetővé teszik, továbbra is megmarad a hivatalos nyelv, mint államnyelv elsőbbsége, a kisebbségi nyelvek használatát pedig a szabálytól való eltérésnek tekintik, így fenntartva a hivatalos aszimmetriát a román nyelv és a többi nyelv között.¹²

11 Horváth István: *Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993–2001*. CORE, Hamburg, 2002.

12 Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor: A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs. In Kontra M. – Hattyár H. (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002, 3–10.

Tekintettel arra, hogy az intézményi alkalmazásról szóló részben a közigazgatási intézményekkel való kapcsolatban használt kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvénykezés alkalmazására fektetjük a hangsúlyt, röviden bemutatjuk az ezen a területen létező törvénykezés néhány aspektusát, pontosabban a kisebbségek nyelvhasználati jogaival kapcsolatosakat úgy, ahogy azok a *Helyi közigazgatási törvényben* megjelennek (2001. április 23-i 215. számú törvény).

A közigazgatási intézményekkel kapcsolatos nyelvhasználati jogokat a területi elv alapján alkották meg. Tehát, azokban a közigazgatási egységekben, ahol az adott nyelvi kisebbség számaránya eléri vagy meghaladja a 20%-ot, korlátozottan hivatalos jelleget adományoztak. A *korlátozottan hivatalos jelleg* azt jelenti, hogy bizonyos nyelvekhez olyan funkciókat rendelnek, amelyeket általában csak hivatalos nyelvekhez szokás. A korlátozottságot jelen tanulmányban két értelemben használjuk: (1) a helyi (község, város, municípium) és a megyei közigazgatási intézményekre korlátozódik, ahol az adott nyelvi kisebbség számaránya meghaladja a 20%-ot; (2) a funkciók értelmében korlátozott, mivel ezekhez a nyelvekhez a hivatalos nyelvhez általánosan rendelt funkcióknak csak egy részét rendelik hozzá, azaz:

a. lehet az állampolgárok és a közigazgatási alkalmazottak hivatalos kommunikációs közege – az állampolgárok az adott nyelven kérdezhetnek és kaphatnak választ (szóban vagy írásban);

b. használható a hivatalos problémák megbeszélésére – használhatják ezt a nyelvet az üléseken, kihallgatásokon, más tárgyalásokon stb. anélkül, hogy a kisebbségi nyelv az információk rögzítésének az eszközévé vagy a hivatalos határozatok nyelvi kódjává válna;

c. a köztájékoztatás nyelveként is működhet – mindamelllett, hogy a hivatalos határozatokat, jogszabályokat továbbra is a hivatalos nyelven (román nyelven) kodifikálják; a közigazgatási hivatalok a kisebbségek nyelvén is tájékoztatnak ezek tartalmáról, illetőleg a többi közérdekű információt (intézmények székhelyét, a helységek elnevezését stb.) is megfogalmazzák a kisebbségek nyelvén;

d. meghatározott nyilvános vagy magán, szertartás jellegű megnyilvánulások lebonyolításának nyelve is lehet (például anyakönyvvezető előtt házasságkötés alkalmával).

Tehát azokban a területi közigazgatási egységekben, amelyekben a kisebbségek aránya meghaladja a 20%-ot, elméletileg átfogó kommunikációs érintkezési felület kellene, hogy létezzen a közigazgatási szervekkel az adott lakosság nyelvén. Továbbá, ezekben a helyzetekben a kisebbségek nyelvének a hivatalos nyelvvel párhuzamosan kellene működni a hivatalos kom-

munikáció, a hivatalos hirdetmények nyelveként, és egy kétnyelvű környezetet kellene eredményeznie (legalábbis ennek hivatalos kezdetét).

Intézményi alkalmazás

Naivitás lenne azt hinni, hogy a nyelvpolitikákat abszolút módon a törvényhozási fórumok és a kormányzási szervek határozzák meg. Klaus Bochmann szerint bármely nyelvpolitikai elemzésnek több szereplőt kell figyelembe venni, és, a szubszidiaritás elvével analóg módon, minél közelebb vannak ezek a döntéshozó hatalommal bíró szereplők ahhoz a kommunikációs helyzethez, amely fölött cselekvési hatalommal rendelkeznek, annál nagyobb a tényleges hatásuk.¹³ Tehát a nyelvpolitikák elemzése nem állhat meg azon szabályok szintjén, amelyek a nyelvi viselkedést próbálják megváltoztatni, hanem összpontosítani kellene mind az intézményi gyakorlattá való átalakítására, mind pedig a nyelvi viselkedések átalakításának tényleges módozataira és mértékére. Egyszerűbben: milyen mértékben létezik intézményi lehetőség a törvény által biztosított nyelvi jogok gyakorlására, és milyen mértékben élnek az állampolgárok ezekkel a jogokkal.

Ami a nyelvi jogoknak a helyi közigazgatás szintjén történő intézményi alkalmazását illeti, két kutatást végeztünk, melyek folyamán a polgármesteri hivatalokra, mint intézményekre (a szabályokat ugyanis a Helyi Tanács és a Polgármesteri Hivatal értelmezi és foganatosítja), illetve a köztisztviselőkre (mint olyan szereplőkre, akik ténylegesen alkalmazzák ezen szabályokat) összpontosítottunk. Kérdőíveket postáztunk minden olyan polgármesteri hivatalnak, amelyeknek a helyi közigazgatási törvény alapján (2001. ápr. 23-i 215. számú törvény) alkalmazniuk kellett volna a kisebbségek nyelvi jogaira vonatkozó jogszabályokat. Összesen 522 helyi közigazgatási hivattal (közigazgatási egységgel) vettük fel a kapcsolatot, és 1249 helyiséggel kapcsolatos adat gyűlt össze. Az adatgyűjtés a következő nyelvi kisebbségi közösségeket foglalta magában: bolgár, cseh, horvát, görög, lengyel, orosz, szerb, szlovák, tatár, török, ukrán, magyar és német. Annak ellenére, hogy célunk a teljes lefödés volt (a kutatásban részt vevő minden helyiségre vonatkozó válasz megszerzése), csak 95,67%-os válaszarányt értünk el.¹⁴

13 Klaus Bochmann: *Sprachpolitik in der Romania. Zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*. de Gruyter, Berlin – New York, 1993.

14 Az *Aplicarea legislației cu privire la drepturile minorităților naționale în România* c. tanulmány. A kutatás részletes bemutatása és annak eredményei letölthetők a http://www.dri.gov.ro/index.html?page=integrare_cimen (letöltve 2008. október 21-én).

Egy másik adatszerzési forrást az ilyen polgármesteri hivatalokban dolgozó tisztviselőkkel készített interjúk képezték. Az interjúzást 2000-ben kezdtük el, és 2006-ig folytatódott. Több mint 40 félig szerkesztett interjúrt rögzítettünk, amelyek egyrészt a kétnyelvűséget támogató törvény paragrafusaival kapcsolatos tisztviselői magatartásra (mind a csak román nyelvet beszélők, mind pedig a kétnyelvűek esetében), másrészt pedig a paragrafusok foganatosításának tényleges módozataira helyezték a hangsúlyt. Mindkét tanulmány az Interetnikus Kapcsolatok Kutatási Központja keretén belül készült.

A polgármesteri hivatalokkal készített felméréshez visszatérve bemutattunk néhány beszédes eredményt ahhoz, hogy az intézményi alkalmazás fokára vonatkozóan következtetéseket vonhassunk le. A kérdőív egy része a hivatalos feliratokra (kétnyelvű útjelző táblák és kétnyelvű feliratok a helyi közigazgatási intézményeken vagy az ezek hatáskörébe tartozó, illetve ezek által koordinált hivatalokon) vonatkozott, amelyeket a törvény értelmében a helyi kisebbségek nyelvén is alkalmazni kellett volna.¹⁵ Ezeknek a feliratoknak, amelyek a hivatalos nyelvi összkép részét képezik, nemcsak egyszerű információs szerepük van, hanem jelzik egy adott közösség jelenlétét, szimbolikus módon elismerik annak a nyelvnek és implicate a nyelvet beszélőknek a státusát.¹⁶ Egy ilyen megerősítés könnyen tekinthető a közösségek közötti kapcsolatok újrendezési lehetőségének, főleg olyan esetekben, amikor az interetnikus kapcsolatoknak sajátos versenyértékük van. Sok helységben ez volt a helyzet, főleg Erdélyben, ahol a feliratokra vonatkozó paragrafusok bevezetésével egy időben elkezdődött a táblák valódi háborúja: festették, tönkretették, újra felújították és újra tönkretették.

A fentebb leírt folyamat után négy-öt évvel a jelzőtáblák, illetve azon útjelző táblák helyzete, amelyeken a kisebbségek nyelvén is feltüntették a helységek nevét, a következőképpen alakult: ezeket 1253 esetben kellett volna elhelyezni (ami nem jelent ugyanennyi helységet, néhány helységben két olyan nyelvi kisebbség is létezik, akik megszerezték ezt a jogot). Az esetek 79,4%-ában jelentették az ehhez a jogi kötelezettséghez való alkalmazkodást. 7% esetben nem kaptunk választ a helyi önkormányzatoktól (egyálta-

15 Útjelző táblák minden olyan helységnél, ahol a kisebbségek számaránya meghaladja a 20%-ot. A helyi intézmények feliratozása (főképp a Helyi Tanács, Polgármesteri Hivatal) olyan közigazgatási egységekben, ahol a kisebbségek száma meghaladja a 20%-ot.

16 Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard Y.: Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1997, 23–49.

lán nem, vagy csak erre az egy kérdésre nem), 81 helység esetében (ez 6,5%-ot jelent) jelezték a feliratok nemlétezését, és 90 helységben (kb. 7%) más helyzetre utaltak. Ami a polgármesteri hivatal épületének kétnyelvű feliratozását illeti, a törvényi előírások szerint idesorolható önkormányzatok kevesebb mint háromnegyed (74,7%) részénél valósult meg.

Azok az helyzetek, amikor a helyi önkormányzat nem alkalmazza ezt a határozatot, a következők:

- úgy gondolják, hogy az adott közösség nem (vagy az adott időpontban már nem) éri el a 20%-os küszöböt, tehát nem kötelesek a táblákat a kisebbségek nyelvén is elhelyezni (találkoztunk olyan esettel is, amikor tévesen ismerték a jogi előírásokat, néhány tisztviselő nem tudta, hogy az útjelző táblákat csak a helység szintjén helyezik el, és nem a község szintjén azokban az esetekben, ahol a kisebbségek száma csak egy helységben haladja meg a 20%-ot);

- néhány helység esetében egyáltalán nem létezik tábla (román nyelven sem), mert nem helyezték el őket, megrongálódtak stb., vagy nem is kell létezniük, mivel a helység közigazgatási szempontból már nem létezik (összevonták egy másik helységgel).

*Az intézmények feliratozásának helyzete helyi szinten, nem a helységneveket tartalmazó útjelző táblák szempontjából
(csak azokra az esetekre, amikor az adott intézmény létezik a helységben)*

	Rend- őrség	Posta	Kultúr- otthon	Óvoda	Elemi iskola	Általános iskola
Létezik felirat (intézményszám %-a)	15,7	22,2	63,1	63,2	66,3	64,2
Nem létezik felirat (intézményszám %-a)	72,8	67,1	29,3	29,5	26,6	27,4
Nem vonatkozik rá (intézményszám %-a)	11,0	9,4	7,0	6,6	6,8	8,1
Nem tudom (intézményszám %-a)	0,4	1,2	0,7	0,7	0,2	0,3
Azon helységek száma, ahol létezik az illető intézmény	445	562	875	859	864	665

Megfigyelhetjük, hogy a helyi oktatási intézmények, illetve a kultúrotthon (ott, ahol ezek léteznek) azok az intézmények, amelyek feliratozása a

legtöbb esetben tükrözi a helység többnyelvű jellegét. Az ilyen intézményekkel rendelkező helységek mintegy kétharmadában léteznek kétnyelvű feliratok is, azaz kevéssel több, mint az esetek egynegyedében a feliratozás nem jelzi a helységben létező nyelvi kisebbség jelenlétét.

A posta és a rendőrség esetében,¹⁷ összehasonlítva a helyi önkormányzat hatáskörébe tartozó intézményekkel, sokkal kevesebb esetben léteznek kisebbségi nyelven elhelyezett feliratok. E két közintézmény feliratozási helyzetét vizsgálva úgy tűnik, mintha nem az egyértelmű logikán alapuló előre meghatározott elvek és szabályok alkalmazása jelentené a normalitást, hanem a feliratozáshoz *tárgyalások folytatására* lenne szükség.

A különböző intézményekben való anyanyelvhasználatot illetően, a polgármesteri hivatal tisztviselőinek nyilatkozatai alapján, a következő helyzet körvonalazódik:

A különböző intézmények szintjén való kommunikációban biztosított kisebbségi nyelvhasználat helyzete. A több mint 20%-os kisebbségi jelenléttel rendelkező közigazgatási egységek összlétszámának százalékos és számbeli aránya, ahol megerősítették azt, hogy a kisebbségek anyanyelvhasználatát biztosított, illetve azt, hogy a polgármesteri hivatal a nyilvános kommunikációban is használja ezt a nyelvet.

	Közigazgatási egységek száma	Közigazgatási egységek %-a
1. Rendőrség	154	45,7
2. Posta	258	76,6
3. A polgármesteri hivatalban dolgozók között van, aki ezt a nyelvet beszéli	293	86,9
4. Családi állapot	257	76,3
5. Nyilvánossá teszik a helyi tanács napirendi pontjait	189	56,1
6. Nyilvánosságra hozzák a szabály jellegű határozatokat	171	50,7
7. Az egyéni jellegű határozatokat az adott nyelven közlik	166	49,3
8. Különböző közérdekű hirdetések megjelentetése	271	80,4

¹⁷ Nem tudjuk, hogy létezik-e egységes feliratokra vonatkozó szabályozás e két intézmény esetében.

Gyakorlatilag a törvény hatálya alá eső közigazgatási intézmények 13%-ában egyáltalán nem biztosítják a kisebbségi nyelven való szóbeli kommunikáció lehetőségét, és csak a közigazgatási egységek kevesebb, mint fele biztosította (az adott időben) a kisebbségi nyelvi jogok teljes spektrumát, a közigazgatási törvény előírásainak megfelelően (lásd a 3–7. pontokat).

Tehát a kisebbségi nyelvre vonatkozó jogi előírások intézményi szintű végrehajtása a 2006-os év végén és a rákövetkező év elején (az ankét lefolyásának ideje) a következőképpen alakult:

a) Ami a helyi hivatalos szimboliztikát illeti (polgármesteri hivatal, helységnevtáblák), a közigazgatási intézmények körülbelül háromnegyede alkalmazkodik a törvényes előírásokhoz.

b) Ami a helyi tanács hatáskörébe tartozó vagy részben a tanács által kezelt és adminisztrált többi intézmény feliratozását illeti (kultúrotthonok, oktatási egységek épületei stb.), ezek szimbolikus módon jelzik a kisebbség jelenlétét az ankétban részt vevő közigazgatási egységek kétharmada esetében.

c) A közigazgatási egységek 13%-a esetében nem erősítették meg a kisebbségi nyelv használatának (szóban vagy írásban) lehetőségét.

d) A törvény hatálya alá tartozó közigazgatási egységek felében megerősítették a törvény teljes alkalmazásának biztosítását és a kisebbségi állampolgárok anyanyelvén történő kommunikáció (szóban és írásban, a nyilvánosságot érintő hirdetményekben stb.) gyakorlatba ültetését.

e) Az esetek majdnem egyharmadában köztes kommunikációs helyzet uralkodik, tehát az érintett kisebbségek nyelven való kommunikálás nem valósul meg minden, a törvény által előírt minden helyzetben.

f) Lényeges alkalmazásbeli különbség létezik azokban a helyzetekben, amelyek szóbeli, és azokban, amelyek írásbeli kommunikációt feltételeznek (a fenti táblázat 5–7. sora közötti kommunikációs helyzetek). Így a kisebbségek nyelvét inkább a szóbeli kommunikáció esetében használják, mint az írott kommunikációban, kiváltképpen nem a végzés jellegű írásos válaszok esetében (azoknak a helyi önkormányzatoknak a száma a legkisebb, amelyek az egyéni jellegű végzéseket az egyén nyelven közvetítik).

Azt elemeztük, hogy milyen tendenciák vannak ezen a területen, hol és milyen helyzetekben állapíthatók meg a törvény alkalmazásának hiányosságai. Az első, egyhangúlag megfogalmazódott törekvés a következő volt: minél alacsonyabb a kisebbség számaránya az adott önkormányzat szintjén,¹⁸

18 Mégis 20% fölött mindegyik helyzetben, mert csak azok a helységek képezték ankétunk tárgyát.

annál kevésbé valószínű a kétnyelvű feliratok vagy az anyanyelvhasználat lehetőségének létezése. Továbbá, a demográfiai küszöbértékek esetében (20%-ot megközelítő számarányok), a kisebbségek száma „alkudozások” tárgyát képezi, és számos olyan polgármesteri hivatal volt, ahonnan közölték, hogy a törvény már nem alkalmazható, mivel rendelkeznek azokkal az adatokkal, amelyek bizonyítják, hogy az illető kisebbség már nem éri el a 20%-os részarányt.

Másrészt (de szoros összefüggésben a fent említett szemponttal), minél kisebb egy kisebbség, de főként, ha területileg is kevésbé koncentráldott, annyival kisebbek az esélyei annak, hogy az anyanyelvhasználatra vonatkozó előírások a helyi önkormányzat szintjén támogatást nyerjenek.

A helyzet tehát valamelyest paradoxálisnak tűnik. Jelentős kisebbségi jelenléttel (40%-nál nagyobb arányban) rendelkező helységek és közigazgatási egységek esetén, ahol a kisebbségek anyanyelve amúgy is többszörös funkciót tölt be, és ahol valószínűleg az adott nyelvet a helyi önkormányzat szintjén addig is lehetett használni (legalábbis a szóbeli kommunikációban), a törvényt aránylag kevés módosítással alkalmazták. Azokban az esetekben, ahol a kisebbségi lét maga után vonja a kisebbségi nyelvet alkalmazó nyilvános kommunikációs helyzetek visszaszorulását is, és ahol az intézményi alkalmazás jelentős hozzáadott értéket jelentene, szándékosan elmulasztják az alkalmazását.

A szóbeli és az írásbeli kommunikációs helyzeteket illetően érdemes megvizsgálni egy másik szempontot is. A helyi önkormányzatok könnyebben találnak olyan személyzetet, aki szóban kommunikál, mint olyant, aki képes a dokumentumok vagy a hivatalos hirdetések megírására. A köztisztviselőkkel folytatott interjúk során kirajzolódott néhány olyan válasz, amely ezt a sajátosságot megmagyarázhatja.

Az első válasz a nyelvi kompetencia négy alapkészségének általánosabb szabályszerűségével van vonatkozásban. Általános tendencia az, hogy a szövegértési készség gyorsabban fejlődik mind a szóbeli (beszélt szöveg megértése), mind pedig az írásbeli kommunikáció (olvasott szöveg megértése) szintjén, és általában fejlettebb, mint a produktív készségek (beszéd és írás). Ez beigazolódik azon tisztviselők esetében is, akiknek az anyanyelve egy helyi szinten használt kisebbségi nyelv, és fokozottan érvényes azon kétnyelvű tisztviselők esetében, akiknek a román az anyanyelvük. Konkrétan: ezek a tisztviselők hangsúlyozott nyelvi bizonytalanságot mutatnak azon a nyelven, amelyen kevesebb kommunikációs tapasztalattal rendelkeznek (a dolog természete szerint ez a kisebbségi nyelv), nem találják a szavakat,

nem biztosak abban, hogy a megfelelő fogalmat használták stb. Ez a dolog az írásbeliség esetében jelenik meg evidens módon. Mindamellett, hogy egyes produktív kompetenciák nehezebben fejlődnek, az írásbeli kommunikáció egy maradandó üzenet közlését jelenti (*verba volant, scripta manet*), és az üzenet helyes megfogalmazása sokkal hangsúlyosabb.

Megjelenik itt a tisztviselő félelme is, aki tudatában van annak, hogy jogerővel rendelkező szöveget fogalmaz meg (határozat, normatíva lefordítása stb.), és inkább menedéket keres abban a nyelvben és nyelvezetben, amelyet jobban ismer. Ez érvényes azon tisztviselők esetében is, akik magyar anyanyelvűek, majdnem mindegyikük úgy nyilatkozott, hogy benyomása szerint jobban ismeri a közigazgatási kommunikációs regisztert.

A harmadik szempont a román és a magyar nyelv státusbeli különbségének érzékeléséhez kapcsolódik. Mindamellett, hogy a helyi önkormányzatokkal való kommunikációban a törvény formális egyenlőséget teremt a hivatalos nyelv és a kisebbségi nyelvek státusa között, biztosítva az anyanyelven benyújtott iratok törvényességét, elfogadhatóságát és feldolgozhatóságát (amennyiben az adott helységben joguk van hozzá), a tisztviselők (és ők úgy látják, hogy az állampolgárok is) úgy gondolják, hogy a román nyelven benyújtott iratok „biztosabbak”.

A fent bemutatottak alapján az alábbi következtetéseket fogalmazhatjuk meg. A kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos közigazgatási törvény paragrafusainak részleges alkalmazása (hangsúlyozni kell, hogy ezek 2006. év végi és a rákövetkező év eleji adatok) a helyi hatóságok (polgármester, tanácsosok) intézményi közömbösségének és/vagy ellenállásának, de bizonyos hiányoknak is tulajdonítható, amelyekkel az előírásokat gyakorlatba ültető szereplők küzdenek. Egy jelentős helyi nyomás hiányában a polgármesterek és a tanácsosok hajlamosak figyelmen kívül hagyni ezeket az előírásokat, vagy ha ezek gyakorlatba ültetését kezdeményezik, az elért hatás kívánivalót hagy maga után, mivel fölösleges funkciót adni egy nyelvnek, ha a szaknyelv nem eléggé elterjedt a köztisztviselők között.

Ez az utolsó szempont újra feleleveníti a nyelvi tervezési folyamat koherenciájának problémáját. Pontosabban azt a tényt, hogy a tervezés különböző méreteit és szakaszait, valamint a státus tervezését (a hozzárendelt funkciókét), a tárház tervezését (sajátos szókincs) és az elsajátítás tervezését (a nyelv, az adott nyelvezet elsajátítása) egyenlő mértékben figyelembe kell venni a kisebbségek nyelvi helyzetét javító folyamatban, amelyet Románia felvállalt. A közigazgatási törvény funkciókat irányoz elő ezeknek a nyelveknek, de egymagukban ezek az előírányzott funkciók nem elegendőek,

elő kell segíteni egy, a törvényhozási és a román közigazgatási rendszer hagyományaihoz alkalmazott, relatív egységes és egyedi szókészlet kialakítását, amelynek segítségével a köztisztviselők el tudják sajátítani a szaknyelvet.

Fordította: Szenkovics Dezső

Irodalom

- Baker, Colin: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters LTD, Clevedon, 2006.
- Bister-Broosen, Helga – Willemyns, Roland: French-German Bilingual Education in Alsace. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 1998/1, 3–17.
- Bochmann, Klaus: *Sprachpolitik in der Romania. Zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*. de Gruyter, Berlin – New York, 1993.
- Bourdieu, Pierre: The Economics of Linguistic Exchanges. *Social Sciences Information*, 1977, 645–668.
- Bourdieu, Pierre: *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Cambridge, 1991.
- Cooper, Robert: *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press, New York, 1989.
- Fasold, Ralph W.: *The Sociolinguistics of Society*. Blackwell, Oxford U.K. – Cambridge, USA, 1990.
- Horváth István: *Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993-2001*. CORE, Hamburg, 2002.
- Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language Planning from Practice to Theory*. Multilingual Matters LTD. Clevedon, 1997.
- Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: Language policy and planning in Hungary, Finland and Sweden: Some Common Issues. In Kaplan, R. B. – Baldauf, R. B. (eds): *Language planning and policy in Europe. Vol 1, Hungary, Finland and Sweden*. Multilingual Matters, Clevedon; Buffalo, 2005.
- Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B. (eds.): *Language planning and policy in Europe. Vol 1, Hungary, Finland and Sweden*. Multilingual Matters Ltd. Clevedon; Buffalo, NY, 2005.
- Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language planning and policy in Europe. Vol. 2, The Czech Republic, the European Union, and Northern Ireland*. Multilingual Matters, Clevedon; Buffalo, 2006.
- Kaplan, Robert B. – Baldauf, Richard B.: *Language planning and policy in Europe. Vol. 3, The Baltic States, Ireland and Italy*. Multilingual Matters, Clevedon, UK; Buffalo, NY, 2008.

- Kontra Miklós: Nyelvi emberi jogi polémiák. *Korunk* 2004/11, 103–114.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor: A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs. In Kontra M. – Hattyár H. (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002, 3–10.
- Kymlicka, Will: *Politics in the Vernacular*. Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Kymlicka, Will – Patten, Alan: *Language Rights and Political Theory*. Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard Y.: Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1997, 23–49.
- May, Stephen: *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Longman, London, 2001.
- May, Stephen: Language rights: Moving the debate forward. *Journal of Sociolinguistics* 2005/9, 319–347.
- McRae, KD. The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states. *International Journal of the Sociology of Language* 1975/4, 33–54.
- Paulston, Christina Bratt: Language Policies and Language Rights. *Annual Review of Anthropology* 26/1997, 73–85.
- Skutnabb-Kangas, Tove: Marvellous human rights rhetoric and grim realities. Language rights in education. *Journal of Language, Identity and Education* 2002/1, 179–206.
- Woolard, Kathryn A.: Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory. *American Ethnologist* 1985/12, 738–748.